

GOTTGÖRELSE ELLER AUKTORITÄR TENDENS? GÖTEBORGARNAS INSTÄLLNING TILL ATT BYGGA MER I ”KLASSISK” STIL

FELIX ANDERSSON OCH DANIEL ENSTRÖM

Sammanfattning

Under pandemiåret 2020 kom Göteborgspolitikerna att kretsa kring en tidigare perifer fråga i den lokalpolitiska debatten: arkitektur. Flera politiker krävde ökad politisk kontroll över arkitekturen på stadens nybyggnation, framförallt genom krav på mer ”klassisk” arkitektur. I detta kapitel studerar vi om förslaget att bygga mer i ”klassisk” stil vid nyproduktion stöds av göteborgarna. Resultaten visar att det finns ett brett stöd för förslaget bland en majoritet av anhängarna till varje enskilt parti i Göteborgs kommunfullmäktige. Anhängare till Socialdemokraterna, som är det parti i offentligheten som tagit starkast ställning för mer ”klassisk” nyproduktion, stöder dock inte förslaget i högre utsträckning än andra partianhängare. Istället är det anhängare till Kristdemokraterna, Demokraterna samt Vänsterpartiet som är de mest positivt inställda till förslaget. Förslaget innehar även ett brett stöd längs med hela vänsterhögerskalan, där de ”klart till höger” är mest positiva. Sammantaget finns ett brett stöd för förslaget i alla undersökta undergrupper.

Ett kollektivt trauma?

”KOMMER DU IHÅG”. Det behövs ingen promenadguide för att tolka budskapet på stenstatyn tillhörandes föreningen gamla Annedalspojkar på Brunngatan i Göteborg. De tre grovt uthuggna männen stirrar hålogt ut över ett område som inte längre finns. I spillrorna av det gamla Annedal finns bara husgrunderna kvar. När det nya området skulle komma att byggas upp på 70-talet var det ljusgult tegel som skulle dominera, och gatustrukturen vara en helt annan. De boendes upplevelser från förr var nu knutna till affärer, lägenheter, gårdar och gator som bara levde kvar i minnet. Generationsgamla grannskap hade då skingrats, och med dem sociala strukturer som ibland tagit sekler på sig att växa fram. För dessa människor revs inte bara en stadsdel, utan en hel livsvärld (se t.ex. Garellick 2001).

För andra var rivningarna efterlängtade, och de nya modernare husen som både hade vattentoalett och indragen värme kom för många som en skänk från ovan. Levnadsstandarden i de gamla kvarteren hade ofta varit låg och underhållet var på sina ställen gravt eftersatt. Vissa hus var rent fallfärdiga med hål i väggen eller inrasade tak. Många av de som vuxit upp i fattigdomen där avskydde den blotta

åsynen av husen. ”Riv rätt hålen!” ska KPML(r)-ledaren Frank Baude enligt sägnen ha utropat i en radiosändning 1978. Politiker från yttersta vänstern till den etablerade högern stod enade i sin samlade antipati mot den äldre bebyggelsen. Att riva stadsdelar med låg materiell standard var bara en del av utvecklingen; beslutet om att riva Annedal fattades av en i princip enhällig byggnadsnämnd¹ (Arbetet, 26/5-71).

Tidigare än så, under 1960-talet, utvecklade de styrande politikerna i Göteborg långtgående planer för Engelbrektsleden, en motortrafikled som skulle förbinda Järntorget och Oskarsleden med Korsvägen och Gårdamotet. Bland annat skulle Hagabio-området mellan Skansen Kronan och Oscar Fredrikskyrkan jämnas med marken och asfalteras. Även kvarteren från Skanstorget fram till Vasagatans mynning skulle omvandlas till ett jättelikt trafikmot, med den sexfiliga manegen krattad av bulldozrar (Arbetet, 16/10-67). Planerna för billänken gick till slut i stöpet, men då hade redan fastigheter över hela centrala Göteborg köpts upp i kommunens ägo i syfte att rivas. Andra planer genomfördes framgångsrikt. E6:an plöjdes ut över gammal stadsmylla, och fungerar idag som en betong- och asfaltsbarriär mellan Östra Göteborg och resten av staden (Arbetartidningen, 24/5-61).

Strukturen på de gamla kvarteren var helt enkelt illa anpassad för en mer modernistisk stadsbild. Det fanns ingen plats för bilar, motorleder och parkeringsplatser i den tätt bebyggda kvarterstaden som dominerat i sekler. Från 1900-talets mitt och framåt var det andra ideal som tagit över. Bilen skulle få företräde framför apostlahästarna, och punkthus som lämnade mer plats för trafikerade gator lämpade sig då bättre än gamla kvarter med innergårdar. Dessutom fanns starka krav både från allmänhet och politiker på högre boendekvalité. De utsmyckade träfasaderna på de gamla husen associerades med trånga lägenheter och kalla utedass på gården.

Kraven på standardhöjningar efter andra världskrigets slut och från början av 1950-talet sammanföll dessutom med en skenande bostadsbrist. Möjligheten till att ha delar av byggnaderna som var prefabricerade möjliggjorde att bygga snabbt, med hög standard och till en billigare kostnad. De nya flerfamiljshusen byggdes följaktligen upp i stora projekt i stål och betong, hade större lägenheter, värme och vattentoalett. Många hus revs för att ge plats åt denna nya bebyggelse.

”Totalsaneringarna” som de kallades under 1900-talets andra hälft, eller ”rivningshysterin” som nostalgiska göteborgare kallar tidsandan idag, hade dock sina kritiker även under tiden som demoleringsmaskinerna var som mest aktiva. Konflikten kulminerade när aktivistgruppen ”Husnallarna” i slutet av 80-talet ockuperade rivningskåkar i Haga (GP 29/10-86; GP 26/10-88). Dessa civila olydnadsaktioner var i sin tur föregångna av de fredliga Kungstorgetockupationerna 1976, som framgångsrikt stoppade planer på att bygga ett p-garage där (GP 15/11-81).

Husnallarnas ockupationer brukar ibland hänvisas till som vändpunkten på rivningsepoken i stadens historieskrivning. Även om rivningar fortsatte att genomföras i ytterligare ett par år, bland annat kring Olskroken, så började hus i högre utsträckning renoveras istället för att rivas för att få till de standardhöjningar folkstyret ville uppnå. Att det samtida Haga inte präglas av samma arkitektur som

Landalabergen eller nya Annedal brukar aktivistgrupperna ges äran, eller skulden, för – beroende på vem man frågar.

Det råder ingen tvekan om att både Göteborgs fysiska gestaltning och stadens självbild förändrades efter saneringsåren. Kanske är det just frånvaron av den gamla bebyggelsen som gjort att en debatt om klassisk stil har tagit form i Göteborgs samtida offentlighet. Ett par tidiga debattinlägg handlade just om att lyfta fram klassisk arkitektur som del av en gottgörelse efter rivningsåren. GP:s ledarskribent Adam Cwejman uppmärksammade just denna dimension av frågan i en text från 2018. Återuppbyggnad av rivna hus vore enligt honom *"ett sätt att börja reparera skadorna från en av Göteborgs mest ledsamma epoker"* (GP 29/5-18; GP 31/5-18). Kanske skulle det hjälpa till att bearbeta det kollektiva trauma som statyn utanför Annedalshuset vittnar om.

För kritikerna blir ett påbud om att bygga mer klassiskt istället ett farligt steg tillbaka mot gamla tiders totalitära och homogeniserande regimer. Särskilt illa blir det när de folkvalda ska lägga sig i och detaljstyra hur husen ska se ut. Istället för att verka gottgörande så motverkar det principen om att skilda arkitektoniska uttryck ska få samexistera sida vid sida. När politiker tar direkta gestaltningsbeslut för att bygga mer klassiskt riskerar det därför att hota vårt pluralistiska samhälle.

När representanter för Socialdemokraterna och Sverigedemokraterna ställde gestaltningskrav på en planerad universitetsbyggnad på Götaplatsen var det flera som reagerade på detta, av just den här anledningen. En av dem var Göteborgs stadsarkitekt Björn Siesjö, som kallade politikernas beteende för *"fullständigt ogenomtänkt populism som faktiskt flirtar med totalitära tankar"* (GP, 8/12-20).

Någon brist på hårda ord har inte rätt i den göteborgska gestaltningsdebatten. Brist har emellertid rätt på forskning om vad stadens medborgare tycker i frågan. Dessutom råder alltså viss begreppsförvirring. I detta kapitel kommer vi därför att titta närmare på både debatten, begreppen och vad invånarna i Göteborg har för åsikter om hur nya hus bör se ut.

Vad är "klassisk" respektive "modern" arkitektur?

Nu som förr är frågan om prioritering av det gamla eller det nya kontroversiell. Betydelsen av termerna "klassisk" och "modern" arkitektur är beroende på vem som använder dem och i vilket sammanhang de används. En arkitekt eller arkitekturhistoriker menar sannolikt något helt annat med begreppen "klassisk" och "modern" arkitektur än vad en politiker som debatterar i en lokaltidning gör. Någon tydlig konsensus bland arkitekter om vad som utgör de olika stilarna går inte heller att finna. Detsamma och möjligen mer därtill gäller sannolikt medborgare i största allmänhet.

Politiker från vänster till höger som förespråkar mer "klassisk" arkitektur fyller inte heller alltid begreppet med likartat innehåll. Göteborgssocialdemokraten Jonas Attenius förespråkar vad han kallar för "klassisk Göteborgsstil", och exemplifierar

då med landshövdingehus (GP, 28/6-21). Den sverigedemokratiska partitoppen Mattias Karlsson lyfter istället fram konservatismens ”klassiska skönhetsideal” (DN, 1/1-20). Karlssons uttalande för nog tankarna till majestätisk klassicism snarare än landshövdingebostäderna, som knappast var ämnade för sin tids samhällselit.

Stildragen som många urbant belägna byggnader har i den västerländska arkitekturen härstammar från början från antikens arkitektur. De klassiska stilidealen därifrån har sedermera utvecklats till andra stilistiska ideal som till exempel barockstil, jugendstil eller nyklassicism. Från arkitekturhistorisk synvinkel kan det finnas framträdande klassiska stildrag även i många moderna byggnader. Även mycket av det som byggs i Sverige idag som betraktas som ”modernt” härstammar från den antika klassiska stilen (Schönbeck, 2004a; Edström, 1980). När det kommer till kontinentala Europa så präglas stadsbilden i många städer än idag av allt ifrån klassicism, nygotik och nyrenässans till äldre träbebyggelse. Samtliga av dessa är stilar som kan läggas i den ”klassiska” kategorin (se t.ex. Watkin 2015 eller Tzonis, 1986).

När det kommer till modernismen, så påbörjade rörelsen sin framfart i Göteborg redan kring sekelskiftet 1900. Den förstärktes ytterligare i samband med introduktionen av funktionalismen, som kom till Göteborg i och med Stockholmsutställningen 1930 (Schönbeck, 2004b). Funktionalismen blev en symbol för det moderna och lyfte fram värdena rymd, ljus och luft. Från en arkitekturhistorisk synpunkt är det dock viktigt att framhålla att det även i funktionalismen går att finna klassiska stilideal, då många arkitekter från den tiden skolades inom den klassiska arkitekturen.

Både arkitekter och politiker strävade att ge så mycket ljusinsläpp i husen som möjligt och skapade stora ytor för rekreation och grönska. Lokala exempel i Göteborg är stadsdelarna Frölunda och Kortedala. Den moderna familjen skulle ges möjlighet att tillbringa livet i områden i städernas utkanter med närhet till arbete, boende och centrum (den så kallade ABC-staden). Denna nya typ av stadsdelar krävde en glesare bebyggelse, vilket de nya transportsätten möjliggjorde. Detta stod i motsats till gamla tiders tätbebyggda rutnätsstad (Urban Utveckling, 2021).

Termen ”klassisk arkitektur” som den kommit att användas i Göteborgs offentliga samtal är däremot skild från den arkitekturhistoriska betydelsen. Den är inte exakt definierad, och betyder sannolikt olika saker för olika personer. Den tenderar att hänvisa till den äldre bebyggelse som uppfördes i Göteborg innan andra världskriget. Ett exempel på en stil som återkommande lyfts fram som ”klassisk” i debatten är de lokaltypiska landshövdingehusen som är vanliga i stadsdelar som Gamlestaden och Kungsladugård. Dessa hus kan vara byggda så sent som på 1930-talet – och hamnar inte per automatik i kategorier som ”klassisk” eller ”modern” arkitektur av en historiker.

Detta kapitel utgår från förhållanden i Göteborgs kommun, där frågan om arkitekturstilar blivit särskilt stark i den politiska debatten under det senaste året. Det kan inte uteslutas att debatten på sikt kan komma att spridas till andra

delar av Västra Götalandsregionen, då frågan om gestaltning av det gemensamma offentliga rummet berör alla oavsett bostadsort. Västsverige präglas av allt från bevarade trästäder som Hjo, till städer som Borås som hyllats för sitt framhävande av modern konst och arkitektur (Hjo kommun, 2021; Sveriges Radio, 2018). Borås är även en stad som, likt Göteborg med E6, E45 och E20, omfattar den moderna stadsbilden. Motorkorset för riksvägarna 40 och 41-42 avbildar där något som närmast kan liknas vid ett krucifix, som upprättats rakt ovanpå stadskärnan.

Frågan har även lyfts på den nationella politiska arenan. Som tidigare nämnt uttalade den sverigedemokratiska partitoppen Mattias Karlsson i flera intervjuer i början av 2020 kritik mot den samtida arkitekturen, som han ställde mot konservatismens "klassiska skönhetsideal". Han påtalade även den homogenisering som han tyckte arkitekturen rört sig mot det senaste seklet. Han menade att modern arkitektur är en del av den samtida vänsterns politiska filosofi, med byggnader som ser "likadana ut i Novosibirsk som i Rinkeby" (DN, 1/1-20; Fastighetstidningen, 21/2-20).

Även utanför arkitektkråket och etablerade politiker florerar debatten. Här är Arkitekturupproret den intresseorganisation som varit mest aktiv i gestaltningsfrågan under de senaste åren. Arkitekturupproret "verkar för att tidlösa skönhetsvärden med inspiration från den klassiska byggtraditionen åter ska dominera stadsbyggnandet". Arkitekturupproret är framförallt aktiva i den nationella debatten och har anordnat en rad omröstningar bland sina sympatisörer för att lyfta fram hus som dessa betraktar som vackra respektive fula. Föreningens vision är att arkitekturen vid nybyggnation ska vara mer traditionellt inspirerad, att större hänsyn ska tas till befintligt kulturarv i planeringsprocesser och att stadsplaneringsidealen ska anpassas mer efter lokala förhållanden. De vill dessutom att medborgarna ska ges större inflytande i stadsbyggnadsfrågor (Arkitekturupproret, 2021).

Frågan som det här kapitlet baseras på ställdes i den göteborgska SOM-undersökningen 2020, och lyder: "Vilken är din åsikt om följande förslag som gäller Göteborg? Nya hus bör i högre utsträckning byggas i klassisk stil, t.ex. med fasader i sten, tegel och trä." Med resonemanget ovan i åtanke är frågeställningen inte helt oproblematiserad, men det finns en anledning till att den är formulerad på detta sätt. Då de som svarat på undersökningen tillhör ett representativt urval av invånare i Göteborg utgår vi från att de allra flesta respondenters associationer till termerna "klassisk" och "modern" arkitektur ligger närmare den som politiker och engagerade göteborgare använder i gestaltningsdebatten snarare än den som en verksam arkitekt har. Exempelen på materialval är tillagda för att ge en tydligare bild av den typ av hus som åsyftas med termen "klassisk stil". Syftet är att tankarna ska föras mot landshövdingehus i Haga och Kungsladugård, de "Dicksonska" tegelhusen i gamla Annedal, stenhus i Linnéstaden och tegelhusen längs med Älvstränderna som förr huserade varvslokaler och fabriker. I detta kapitel använder vi alltså orden "klassisk" och "modern" på ett sätt som vi menar speglar användningen i den allmänna debatten snarare än den arkitekturteoretiska betydelsen.

Lokal arkitektur ett allt hetare ämne i Göteborg

Arkitekturfrågan kom att vålla mycket uppmärksamhet och debatt i Göteborg under 2020. Socialdemokraterna, som var högst delaktiga i att rensa ut den gamla estetiken är numera den högsta rösten när det kommer till att återinföra den som planeringsideal. Startskottet för den uppkomna striden var en debattartikel i Göteborgs-Posten av Socialdemokraternas gruppleddare i kommunfullmäktige Jonas Attenius i mars 2020. Debattartikeln rörde de sedan länge utdragna byggnadsplanerna för Skeppsbron, det område utmed Göta Älv som börjar på Stenpirens västra sida och fortsätter mot Masthuggskajen. I artikeln krävde Attenius:

”Klassiska, vackra hus längs kajerna. Istället för glaslädor vill vi se moderna hus med klassisk arkitektur längs Skeppsbron. Det är inga problem rent byggnadstekniskt att bygga moderna hus med traditionell stil på fasaderna. Att knyta an till stadens älskade arkitektur är ett måste för en historisk plats som Skeppsbron.” (GP, 6/3-20).

Attenius förslag fick gehör hos andra partier i kommunfullmäktige, och i den överenskommelse om Skeppsbron mellan alliansstyret och Socialdemokraterna som presenterades några veckor senare slogs fast att den yttre gestaltningen på Skeppsbron skulle präglas av traditionell arkitektur och säkerställas genom avtal mellan staden och exploatörerna (GP, 20/3-20).

I en intervju med Göteborgs-Posten hösten 2020 utvecklade Attenius den nya socialdemokratiska synen på arkitekturfrågan. Attenius hävdade att det finns ett folkligt missnöje med den modernistiska arkitekturstilen och att hus som byggs i traditionell stil med fasader i sten, tegel och trä uppfattas som generellt vackrare än modernistiska ”traditionella glaslädor” (GP, 28/10-20). Attenius lyfte fram landshövdingehuset som ett exempel på ”klassisk Göteborgsstil”, och menade att gestaltungsfrågorna i stadsplaneringen hamnat i skymundan och lett fram till nybyggnationer som *”till stora delar är fyrkantig, stram, avskalad och ganska tråkig.”* Som folkvald politiker lyfte Attenius också fram sin roll som medborgarföreträdare, där medborgarna genom sina folkvalda representanter ska ha ett inflytande över stadsplanering och gestaltning av det offentliga rummet, men också låta medborgarna själva komma till tals genom folkomröstningar kring några av stadens större byggprojekt (GP, 28/6-21). Politikerna måste ta mer kontroll över processen och i tidigare skede få tycka till om utformningen av nybyggnationer så att det som byggs i högre utsträckning knyter an till den omgivande miljön, menade Attenius (GP, 28/10-20).

De båda motsatta sidorna i arkitekturfrågan kom att belysas än mer genom en diskussion i slutet av 2020 och början av 2021, när Socialdemokraterna tillsammans med Demokraterna och Sverigedemokraterna återremitterade detaljplanen för Göteborgs universitets nya konstnärliga fakultet vid Götaplatsen, Nya Konst, till byggnadsnämnden. Attenius kallade byggnaden för *”återigen en ganska fyrkantig låda”* som starkt skulle sticka ut i omgivningen på Götaplatsen. Sverigedemokraterna var också kritiska och särskilt uppmärksammades partiets uttalande i yrkandet om att *”Fyraåringar kan göra finare byggnader i Minecraft”* (GP, 8/12-20).

Reaktionerna mötte stark kritik från verksamma i branschen. Arkitektbyrån bakom förslaget, Tham & Videgård, kallade kritiken ”*förvånansvärt okunnig och onyanserad*” (GP, 1/2-21). Stadsarkitekt Björn Siesjö anklagade politikerna för att svika principen om armlängds avstånd mellan politiken och kulturen (GP, 8/12-20). Att politikerna endast eftersträvar en viss typ av stil vittnar om en ytlig arkitektursyn som i längden utgör en risk mot ett pluralistiskt och demokratiskt samhälle, menade Siesjö.

Göteborgs-Postens arkitekturskribent Mark Isitt anklagade Jonas Attenius för röstfiske genom att motsätta sig förslaget för sakens skull utan att närmare förklara vad Socialdemokraterna motsatte sig (GP, 6/2-21). Representanter för Göteborgs universitet kallade vurmandet för ”klassisk” arkitektur för bakåtsträvande och ”*en pastisch på gångna tiders arkitektoniska ideal*” (GP, 24/12-20). Förespråkarna av mer traditionell arkitektur hörsammades emellertid av GP:s politiske chefredaktör Adam Cwejman, i samband med offentliggörandet av vinnaren i arkitekturtävlingen om det nya universitetsbiblioteket vid Näckrosdammen. Cwejman kallade vinnarbidraget ”*ännu ett trist exempel av samtida arkitektur*” och välkomnade att stadens politiker börjat eftersöka arkitektur som överensstämmer med vad som efterfrågas av medborgarna snarare än arkitekturbyråernas ”*stilistiska stiltje*” (GP, 7/6-21).

Även om Socialdemokraterna varit det mest högröstade partiet i stadsbyggnadsfrågan under det senaste året har även initiativ i sakfrågan kommit från partierna till höger. I alliansstyrets budget för 2021 ingick ett pilotprojekt² där byggnadsnämnden gavs i uppdrag att ta fram en stadsplan för att Biskopsgården, en stadsdel präglad av miljonprogrammets betong- och punkthus, på sikt ska förvandlas till en trädgårdsstad med landshövdingehus i stil med stadsdelarna Kungsladugård och Örgryte (GP, 16/10-20). Som tidigare nämns nåddes en överenskommelse om Skeppsbron mellan den borgerliga alliansen och Socialdemokraterna kort efter Attenius första debattartikel om behovet om mer ”klassisk” arkitektur (GP, 20/3-20). Att Demokraterna och Sverigedemokraterna stämde in i Socialdemokraternas kritik om planerna för den nya konstnärliga fakulteten vid Götaplatsen och stödde en återremiss indikerar att även oppositionspartierna till höger eftersträvar ett stärkt politiskt inflytande över arkitekturen i Göteborg. Även Vänsterpartiet har välkomnat debatten om gestaltningen av nyproduktionen och ställde sig under våren 2021 bakom hårdare krav från politiker på omformningen av det gamla Smyrnakyrkan-huset i Vasastan (GP, 31/5-21).

I frågan om arkitektur i Göteborg är det inget parti som offentligt gått i tydlig opposition mot Socialdemokraternas inriktning. Istället för att låta sig inrymmas tydligt i existerande politiska skiljelinjer har konflikten snarare kommit att stå mellan folkvalda politiker å ena sidan, och offentliganställda tjänstemän, byggherrar och arkitektbyråer å andra sidan. Politikerna menar att gestaltningen på nyproduktionen i högre utsträckning ska vara ”klassisk” och anknyta till den omgivande miljön. Den ska dessutom styras av medborgarnas preferenser i frågan. De verksamma varnar tvärtom för att politikernas skarpare krav på arkitekturen i nyproduktion

hotar arkitekternas konstnärliga frihet och principen om armlängds avstånd mellan politiken och kulturen. De menar att detta på sikt snarare riskerar att undergräva de demokratiska ideal som politikerna säger sig omhulda.

Vilken arkitekturstil vill göteborgarna ha?

Politiker har i debatten hävdad att ”klassisk” arkitektur är det som faktiskt efterfrågas av medborgarna, men det empiriska underlaget för ett sådant uttalande har hittills varit skralt. Detta gäller både för Göteborg och riket som helhet. Dessutom har det uttryckts en vilja att få ta del av undersökningar om vilken typ av arkitektur allmänheten vill ha. Bland annat stjärnarkitekten Gert Wingårdh uttryckte en sådan önskan när han debatterade en stockholmskreation med en representant från Arkitekturupproret (Sveriges Television, 18/9-21).

Det är dags att åtgärda det. I detta kapitel kartlägger vi därför hur göteborgarnas arkitekturpreferenser faktiskt ser ut. Vi undersöker i vilken utsträckning göteborgarna håller med stadens politiker om behovet av mer ”klassisk” arkitektur i stadsbilden. I kapitlet ställer vi tre övergripande frågor:

1. Vilken inställning har göteborgarna till förslaget om att bygga hus i mer ”klassisk” stil i Göteborg?
2. Skiljer sig inställningen till förslaget mellan olika partianhängare och ideologisk position?
3. Vad utmärker de som är positiva till förslaget om att bygga hus i mer ”klassisk” stil i Göteborg?

För att kunna besvara de tre frågeställningarna analyseras svaren på frågan i 2020 års göteborgska SOM-undersökning, där deltagarna ombads ta ställning till förslaget: ”Nya hus bör i högre utsträckning byggas i klassisk stil, t.ex. med fasader i sten, tegel och trä”. Då frågan kommit ta en allt mer framträdande plats i den politiska debatten i Göteborg under det senaste året undersöker vi i kapitlets första del i vilken utsträckning göteborgarna sympatiserar med förslaget samt hur parti-preferens och ideologisk position relaterar till arkitekturpreferenser. I den andra delen tar vi ett bredare grepp och utforskare närmare vilka individuella faktorer som eventuellt påverkar göteborgarnas inställning till att bygga i mer ”klassisk” stil.

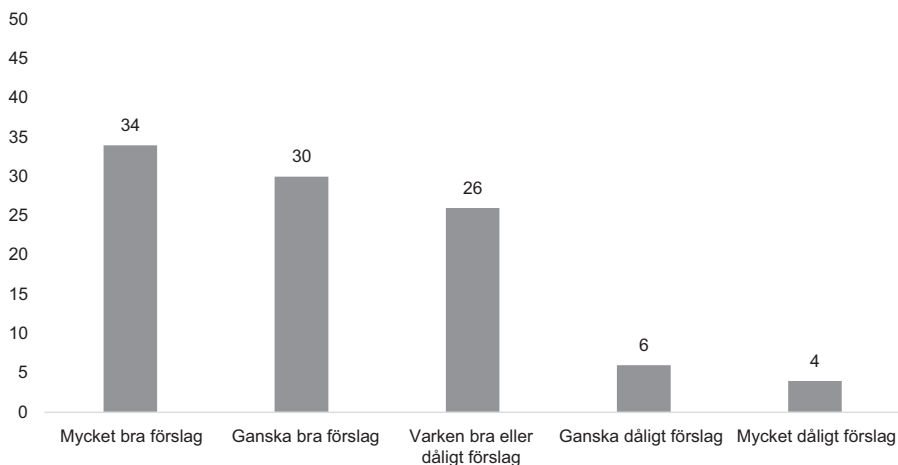
Arkitekturpreferenser i Göteborg

Det övergripande resultatet är att förslaget om att bygga mer i klassisk stil i Göteborg har ett brett stöd bland göteborgarna (figur 1). Hela 64 procent av de svarande anger att förslaget är ”mycket bra” eller ”ganska bra”. En pluralitet av göteborgarna, 34 procent, anser att förslaget är ”mycket bra”, medan alternativet ”ganska bra” angavs av 30 procent av de svarande. Närmare en fjärdedel av de svarande, 26

procent, anger att förslaget varken är bra eller dåligt. Andelen som är emot förslaget är betydligt mindre. Endast 6 procent av de svarande anser att förslaget är "ganska dåligt", medan 4 procent anser att förslaget är "mycket dåligt". Räknar vi bort de som inte har bildat sig en uppfattning från procentbasen ("varken bra eller dåligt förslag") landar vi på ett starkt positivt balansmått om +74³.

Figur 1 Inställning till förslaget om att bygga mer i klassisk stil, 2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag som gäller Göteborg? Nya hus bör i högre utsträckning byggas i klassisk stil, t.ex. med fasader i sten, tegel och trä'. Svartalternativen löd 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. Figuren anger procentandelarna som angav respektive svarsalternativ. Antal svar: 1841.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2020.

Stödet för att bygga mer i klassisk stil i Göteborg är alltså stort bland göteborgarna. Tabell 1 visar en jämförelse med andra aktuella politiska förslag i Göteborg, som också ställdes i SOM-undersökningen i Göteborg 2020, som indikerar att endast två andra politiska förslag samlar ett högre stöd hos göteborgarna: att satsa på billigare kollektivtrafik och att öka kameraövervakningen på allmänna platser. Förslaget "Bedriva mer äldrevård i kommunal regi" samlar ett lika stort stöd som förslaget att bygga mer i klassisk stil.

Tabell 1 Andelen som svarat mycket/ganska bra om olika politiska förslag, 2020 (procent)

Satsa på billigare kollektivtrafik	88
Öka kameraövervakningen på allmänna platser	76
Nya hus bör i högre utsträckning byggas i klassisk stil, t.ex. med fasader i sten, tegel och trä	64
Bedriva mer äldrevård i kommunal regi	64
Begränsa användandet av elsparkcyklar	59
Införa ett förbud mot tiggeri	54
Avveckla det aktiva skolvälet i Göteborg	42
Stoppa privatbilismen i innerstaden	38
Bygga det planerade nya Centralbadet	31
Förtäta befintliga bostadsområden	30
Omvandla en del av hyresrätterna i allmännyttan till bostadsrätter	23
Sälja det kommunala elbolaget Göteborg Energi till privata aktörer	12

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag som gäller Göteborg?' Svartalalternativen löd 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. I tabellen redovisas andelen som tyckte att förslaget var 'mycket bra' eller 'ganska bra'. Lägst antal svar: 1808.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2020.

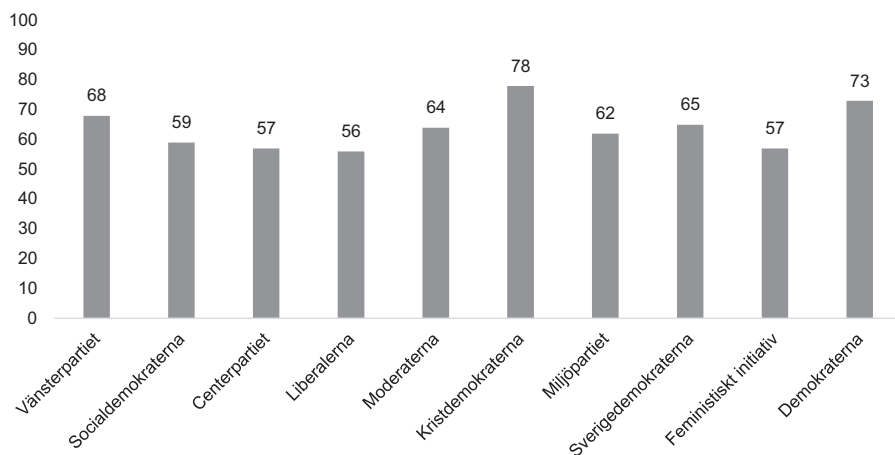
I debatten om arkitekturstilar i Göteborg så är det framförallt Socialdemokraterna som kommit att lyfta frågan, men som tidigare noterat i kapitlet så har denna debatt inte kommit att dela partierna längs den traditionella vänster-högerdimensionen eller andra välbekanta skiljelinjer i svensk politik. Hur ser då resultaten ut när vi bryter ner siffrorna på partianhängarskap?

I figur 2 presenteras andelen som är positivt inställd till att bygga i mer klassisk stil nedbrutet på de tio partier som är representerade i Göteborgs kommunfullmäktige under innevarande mandatperiod. Som figuren visar framstår inte frågan som partipolariserande bland väljarna i Göteborg. Snarare tvärtom. En majoritet av anhängarna till samtliga partier i Göteborgs kommunfullmäktige anser att förslaget om att bygga mer i klassisk stil är "mycket bra" eller "ganska bra". Förslaget är mest populärt hos anhängare av Kristdemokraterna. 78 procent av de kristdemokratiska partianhängarna i Göteborg anser att förslaget är "mycket" eller "ganska" bra. De som tycker om förslaget näst mest är anhängare till Demokraterna, där 73 procent anser att förslaget är "mycket" eller "ganska" bra. Därefter följer anhängarna till Vänsterpartiet, där 68 procent anser att förslaget är "mycket" eller "ganska" bra. Sverigedemokrater, moderater och miljöpartister ligger också nära varandra i stödet för förslaget, medan anhängare till Centerpartiet och Feministiskt initiativ⁴ stödjer förslaget i lika hög utsträckning (57%). Lägst är stödet för förslaget hos anhängare

till Liberalerna, där 56% anser att förslaget är "mycket" eller "ganska" bra. En majoritet är alltså positiva även bland de partianhängare där förslaget har lägst stöd.

Två saker är särskilt noterbbara i resultaten. För det första är stödet för förslaget bland socialdemokratiska partianhängare inte högre än bland andra partianhängare i Göteborg, trots partiets höga svansföring i debatten. 59 procent av de socialdemokratiska partianhängarna tycker att förslaget är "mycket" eller "ganska" bra, vilket innebär att partiets anhängare är i gruppen partier som är relativt sett mindre positivt inställda till att bygga mer i klassisk stil i Göteborg. Socialdemokrater är signifikant mindre positiva till förslaget än både kristdemokrater och anhängare till Demokraterna. Socialdemokraternas höga tonläge i frågan under 2020 tycks hittills alltså inte ha fått något större gensvar från stadens socialdemokratiska väljarkår jämfört med andra partianhängare, även om det kvarstår att en majoritet av de socialdemokratiska sympatisörerna stöder förslaget om att bygga mer i klassisk stil. En stor andel av svaren i 2020 års SOM-undersökning i Göteborg samlades dock in före debatten om arkitektur i Göteborg tog ordentlig fart, och förhållandena kan ha förändrats något vid tidpunkten då detta kapitel släpps.

Figur 2 Stöd för förslaget att bygga mer i klassisk stil uppdelat på partisympati, 2020 (procent)

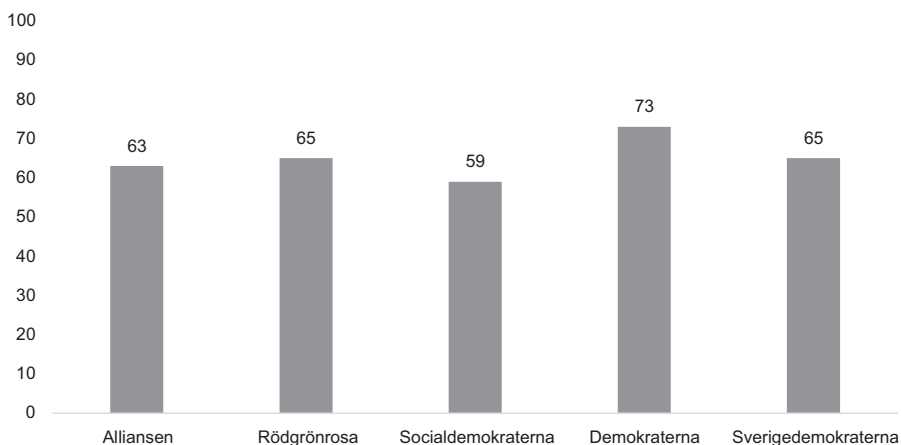

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag som gäller Göteborg? Nya hus bör i högre utsträckning byggas i klassisk stil, t.ex. med fasader i sten, tegel och trä'. Svartalternativen löd 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. Frågan om partisympati löd 'Vilket parti tycker du bäst om i Göteborg i dag?'. I figuren redovisas andelen för respektive parti som tyckte att förslaget var 'mycket bra' eller 'ganska bra'. Antal svar: 1558. Lägsta antal svar: 21 (Feministiskt initiativ).

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2020.

Resultaten visar också att frågan inte tycks dela partiernas väljare längs den traditionella vänster-högerdimensionen. Visserligen är fyra av de fem partier där förslaget har störst stöd partier som anses befinna sig till höger, men förslaget samlar som tidigare nämnt stort stöd också bland Vänsterpartiets anhängare. Inom den borgerliga alliansen (Moderaterna, Liberalerna, Centerpartiet och Kristdemokraterna) är stödet betydligt högre hos kristdemokrater och moderater än hos centerpartister och anhängare till Liberalerna. I den rödgrönrosa koalitionen (Vänsterpartiet, Miljöpartiet och Feministiskt initiativ) sticker vänsterpartierna ut som betydligt mer positiva till förslaget än sina koalitionspartners. Det är dock anhängare till Kristdemokraterna respektive Demokraterna som sticker ut i sitt stöd till förslaget. Kristdemokrater är signifikant mer positiva ($p < 0,05$) än anhängare till samtliga övriga partier utom Demokraterna, Vänsterpartiet och Feministiskt initiativ⁵. Skillnaderna i stöd mellan kristdemokrater och miljöpartister är däremot på gränsen till att vara statistiskt signifikant ($p = 0,051$). Anhängare till Demokraterna är signifikant mer positiva ($p < 0,05$) än anhängare till samtliga övriga partier utom Kristdemokraterna och Feministiskt initiativ.

Figur 3 Stöd för förslaget att bygga mer i klassisk stil uppdelat på partikoalitionerna i Göteborgs kommunfullmäktige, 2020 (procent)

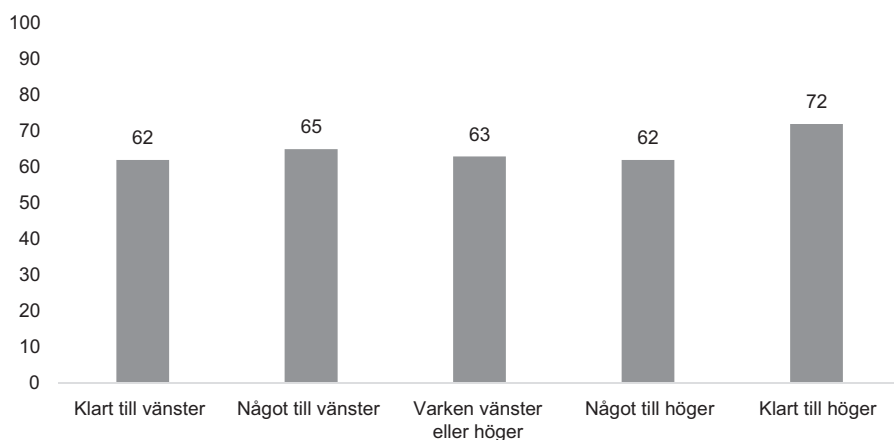
Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag som gäller Göteborg? Nya hus bör i högre utsträckning byggas i klassisk stil, t.ex. med fasader i sten, tegel och trä'. Svarsalternativen löd 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. Frågan om partisympati löd 'Vilket parti tycker du bäst om i Göteborg i dag?'. I figuren redovisas andelen för respektive partikoalition som tyckte att förslaget var 'mycket bra' eller 'ganska bra'. Antal svar: 1558.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2020.

Att det inte finns några starka partipolitiska skiljelinjer i frågan framträder tydligare i figur 3, som redovisar stödet för förslaget uppdelat på de fem partikoalitionerna i Göteborgs kommunfullmäktige. I linje med resultaten i figur 2 så är anhängare till Demokraterna signifikant mer positiva ($p < 0,05$) till förslaget än någon annan partikoalition i Göteborgs kommunfullmäktige.

Det starka stödet för förslaget att bygga mer klassiskt hos anhängare till Kristdemokraterna och Demokraterna hänger sannolikt ihop med sympatisörernas placering på den politiska vänster-högerdimensionen, som illustreras i figur 4. Bland de göteborgare som identifierar sig klart till höger anser 72 procent att förslaget är "mycket" bra eller "ganska" bra. Det är ett statistiskt signifikant högre stöd ($p < 0,05$) för förslaget än bland göteborgare som identifierar sig som klart till vänster, något till vänster, varken vänster eller höger samt något till höger. Oavsett ideologisk hemvist kvarstår dock ett starkt stöd för förslaget både bland folk till vänster, i mitten, och till höger. Mellan göteborgare klart till vänster och något till höger noteras knappt några skillnader i inställningen till förslaget. Trots att stödet alltså är starkast bland göteborgare längst ut till höger kvarstår alltså faktum att gestaltningen av Göteborgs offentliga miljöer inte är en särskilt politiskt polariserande fråga. Bland väljare till vänster och höger i såväl ideologi som partipreferens finns ett brett stöd för förslaget om att bygga mer i klassisk stil i Göteborg.

Figur 4 Stöd för förslaget att bygga mer i klassisk stil uppdelat på placering på vänster-högerskalan, 2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag som gäller Göteborg? Nya hus bör i högre utsträckning byggas i klassisk stil, t.ex. med fasader i sten, tegel och trä'. Svartalternativen löd 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. Frågan om vänster-högerposition löd 'Var någonstans skulle du placera dig på en vänster-högerskala?'. I figuren redovisas andelen som tyckte att förslaget var 'mycket bra' eller 'ganska bra'. Antal svar: 1804.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2020.

Vad utmärker de göteborgare som vill ha mer klassisk arkitektur?

I kapitlets sista del tittar vi närmare på vilka andra individuella faktorer som eventuellt förklarar skillnader i stödet för förslaget om att bygga mer i klassisk stil i Göteborg. För att utröna skillnader mellan fler sociodemografiska grupper än partianhängare använder vi oss av en regressionsanalys. Tabell 2 visar att stödet för mer klassisk arkitektur i Göteborg förklaras till viss del av kön, ålder och partipreferens. Kvinnor är mer positivt inställda till förslaget än män. Äldre göteborgare stöder byggandet av mer klassisk arkitektur i högre utsträckning än yngre göteborgare. Under kontroll för andra faktorer kvarstår det även en skiljelinje mellan olika partier. Förslaget stöds i högre utsträckning av anhängare till Kristdemokraterna och Demokraterna än andra partier. Det gäller även vänsterpartister, men de är precis på gränsen till att vara signifikant skilda från Socialdemokraterna ($p = 0,053$). Däremot har varken utbildningsnivå, hushållsinkomst, svensk uppväxtbakgrund och huruvida man är uppväxt i Göteborg någon påverkan på inställningen till att vilja bygga mer i klassisk stil. Det låga R^2 -talet (0,04) indikerar emellertid att arkitekturpreferenser i Göteborg till största delen beror på andra faktorer än de variabler som är inkluderade i modellen.

Tabell 2 Stöd för nya hus i klassisk stil i Göteborg, 2020 (OLS)

Kön (ref. kvinna)	Man	-0.32*** (0.06)
Ålder (ref. 16–29 år)	30–49 år	0.10 (0.09)
	50–64 år	0.16 (0.09)
	65–85 år	0.25** (0.09)
Utbildning (ref. låg utbildning)	Medellåg	-0.05 (0.12)
	Medelhög	-0.10 (0.12)
	Hög	-0.13 (0.12)
Hushållsinkomst (ref. mindre än 300 000)	Mellan 301 000 och 700 000 SEK	-0.06 (0.08)
	Mer än 700 000 SEK	-0.11 (0.09)
Uppväxt (ref. uppväxt utomlands)	Uppväxt i Sverige	-0.03 (0.10)
Göteborgare (ref. inflyttad göteborgare)	Uppväxt i Göteborg	0.09 (0.06)
Partianhängare (ref. Socialdemokraterna)	Vänsterpartiet	0.19 (0.10)
	Centerpartiet	0.10 (0.15)
	Liberalerna	-0.09 (0.13)
	Moderaterna	0.16 (0.19)
	Kristdemokraterna	0.40* (0.16)
	Miljöpartiet	0.14 (0.13)
	Sverigedemokraterna	0.18 (0.12)
	Feministiskt initiativ	-0.02 (0.25)
	Demokraterna	0.38*** (0.10)
	Konstant	3.86*** (0.16)
Antal svar		1 373
R2		0.04

Kommentar: Tabellen redovisar resultatet av en OLS-regression. Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag som gäller Göteborg? Nya hus bör i högre utsträckning byggas i klassisk stil, t.ex. med fasader i sten, tegel och trä'. Svarsalternativen löd 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'.

Standardfelen inom parenteser. * p < 0.05, ** p < 0.01, *** p < 0.001.

Källa: SOM-undersökningen i Göteborg 2020.

Konflikt och samförstånd i den göteborgska arkitekturpolitiken?

Det här kapitlet har belyst göteborgarnas arkitekturpreferenser och tagit avstamp i de senaste årens allt intensivare debatt i staden om gestaltningen av den offentliga miljön.

Sammanfattningsvis kan sägas att det finns starka indicier på att medborgarna i Göteborg delar politikernas åsikter i frågan. 64 procent av göteborgarna anser att nya hus i Göteborg i högre utsträckning bör byggas i ”klassisk” stil, exempelvis med fasader i sten, tegel eller trä, som under den senaste tidens debatt framför allt förordats av Socialdemokraternas lokala partiföreträdare. En majoritet av anhängarna till samtliga partier i Göteborgs kommunfullmäktige stöder förslaget, vilket indikerar att frågan skär tvärs igenom skiljelinjerna i Göteborgspolitik. Det är emellertid inte de socialdemokratiska partianhängarna som är mest välvilligt inställda till mer ”klassisk” arkitektur. Istället är det väljare som står klart till höger på vänster-högerskalan och som är anhängare av Kristdemokraterna, Demokraterna och Vänsterpartiet som i störst utsträckning stöder förslaget. Ur ett socioekonomiskt perspektiv kan vi också konstatera att stödet för mer ”klassisk” bebyggelse är högre hos kvinnor och de äldre göteborgarna, men ingen skillnad återfinns mellan olika inkomst- och utbildningsnivåer.

För att kunna dra rimliga slutsatser från resultaten är det dock viktigt att vara medveten om den förvirring som råder kring begreppen ”klassisk” och ”modern” arkitektur. Genom frågeformuleringen ”Nya hus bör i högre utsträckning byggas i klassisk stil, t.ex. med fasader i sten, tegel och trä”, ger resultaten ingen närmare indikation exakt vilken ”klassisk” arkitektur göteborgarna tycks stödja. Huruvida de svarande haft klassiskt göteborgska landshövdingehus i åtanke, eller byggnader inspirerade av konservatismens klassiska skönhetsideal med kolonner och ornament, kan vi inte avgöra. En annan möjlighet är att det höga stödet för ”klassisk” arkitektur i Göteborg snarare bottnar i ett motstånd mot gestaltningen på den nya ”moderna” bebyggelsen. Kanske är det så att ”klassiskt” snarare ses som ett samlande begrepp för alla hus som fanns innan det förespråkarna inte gillar byggdes. Stödet för förslaget skulle i så fall bottna i att komma bort från det ”moderna” snarare än en önskan om att bygga något i en särskild stil.

Hur som helst står det klart att resultaten från detta kapitel kan ge de politiker som offentligt förordat mer ”klassisk” arkitektur i nybyggnation vind i seglen. När både den styrande borgerliga alliansen och Socialdemokraterna gått ut med skarpa förslag om vilka arkitekturstilar som nyproduktion i Göteborg bör uppföras i står det klart att man har göteborgarna med sig. Mellan politiker och väljare tycks det alltså finnas ett stort samförstånd om att begreppet ”klassiskt” bör präglad stadens nyproduktion.

Men spelar väljarattityder någon roll när det kommer till byggnaders gestaltning? Som demonstrerats i detta kapitel har den arkitekturpolitiska konflikten i Göteborg en annorlunda karaktär än många andra politiska konflikter i samhället.

Den står varken mellan olika partier, eller mellan partier och väljare, utan mellan tjänstemän i plan- och byggssektorn och politiker.

Frågorna som konflikten i grunden vilar på är till stor del filosofiska. Är arkitektur främst en konstform eller en samhällsnyttig verksamhet? Är det lika viktigt för politiker att hålla "en armlängds avstånd" till arkitekturen som till andra kulturyttringar i samhället, som film eller annan bildkonst? Borde det finnas demokratiskt inflytande över hur befolkningens boendemiljöer ser ut, eller är det bäst att detta lämnas över till någon som utbildats inom ämnet?

Hur dessa frågor kommer att ta sig uttryck i den göteborgska arkitekturdebatten tangerar den spänning mellan demokrati och expertstyre som är ett återkommande inslag i politiskt beslutsfattande. En central tes i Platons "Staten"⁶ är att gemensamma angelägenheter ska beslutas av de som anses besitta den "sanna" kunskapen. Expertis kommer i olika skepnader, exempelvis i form av arkitekter som har de främsta kunskaperna i hur byggnadskonst ska harmonisera med den omgivning den är placerad i. Samtidigt kan arkitektur betraktas som en kollektiv nytthet, som angår alla i dess omgivning och därför bör vara föremål för demokratisk kontroll oavsett medborgares och dess valda representanters förkunskaper om arkitektur. Det kan också diskuteras om experter på sitt område har bättre smak än den genomsnittlige invånaren. Om nu arkitektur ska ses som en kulturyttring, finns det "bättre" och "sämre" smak och vem avgör i så fall vilka som besitter den bättre smaken?

Vilka konsekvenser diskussionen får för den demokratiska kontrollen över nybyggnationens gestaltning i Göteborg får framtiden utvisa. Intressekampen mellan dessa två grupperingar går sannolikt vidare. Samtidigt kan det påtalas att de divergerande synsätten i debatten inte nödvändigtvis behöver stå i konflikt med varandra. Teknokrati och folkstyre kan komplettera varandra till den grad att de bidrar till en starkare demokratisk helhet (se t.ex. Bickerton & Accettiii, 2017). Samtidigt behöver all form av teknokrati bedömas individuellt. Läkare har stort teknokratiskt inflytande över hur sjukhusverksamhet bedrivs, men doktorer har också andra förutsättningar än arkitekter. Behandlingsmetoders effekt är lättare att kvantifiera än god smak.

Oavsett hur var och en svarar på de filosofiska frågorna ovan, menar vi att debatten om den göteborgska arkitekturen är värdefull för den lokala demokratin. Den tvingar politikerna att bli tydligare gentemot såväl arkitekturkår som väljare vilken arkitekturstil de önskar ska präglade den göteborgska stadsbilden. Samtidigt får de som arbetar med byggnad och gestaltning ta del av åsikter från engagerade individer och makthavare utanför branschen. Detta är av godo då kunskapshöjande diskussioner mellan olika parter kan bidra till att värna grundläggande demokratiideal (Ahlbäck Öberg, 2011).

Detta kapitel är enligt vår kännedom den första ansatsen att närmare undersöka göteborgarnas arkitekturpreferenser. Debatten om arkitekturstilar och gestaltning på nybyggnation i Göteborg är ännu i sin linda. Något som alla förhoppningsvis

kan enas om är att den fysiska miljön angår alla som vistas i den. Därför välkomnar vi debatten, oavsett om den göteborgska arkitekturen går i mer ”klassisk” eller ”modern” riktning i framtiden.

Författarnas tack

Detta kapitel har varit ett trevande försök att för första gången närmare undersöka göteborgarnas arkitekturpreferenser från ett samhällsvetenskapligt perspektiv. Som pionjärer har vi fått vänja oss vid att famla i mörker när vi gång på gång beträtt vad som för oss har varit okänd mark. Vi vill därför rikta ett stort tack till Alexandra Romanov, Arkitekt/SAR, som varit till stor hjälp i författandet av detta kapitel. Särskilt delarna som diskuterar arkitekturhistoria och begreppen ”klassisk” respektive ”modern” arkitektur hade varit svåra att skriva om vi inte hade kunnat rådfråga en verksam arkitekt.

Noter

- ¹ Den enda avvikande rösten kom från en centerpartistisk ledamot som ville invänta den statliga saneringsutredningen innan beslut fattades.
- ² Ett liknande initiativ fanns även med i Socialdemokraternas samlade budgetförslag för 2021, som presenterades i oktober 2020.
- ³ Balansmätt visar andelen som svarat mycket/ganska bra förslag minus andelen mycket/ganska dåligt förslag. Måttet varierar mellan -100 (alla svarar dåligt förslag) och +100 (alla svarar bra förslag).
- ⁴ Antalet svarande som angav Feministiskt initiativ som bästa parti uppgick enbart till 21 personer.
- ⁵ Frånvaron av statistiskt säkerställda skillnader mellan anhängare till Feministiskt initiativ och andra partier beror med största sannolikhet på det låga antalet svars personer (21 st) som angett Feministiskt initiativ som bästa parti.
- ⁶ Se exempelvis Jan Stolpes utmärkta nyöversättning från 2017.

Referenser

- Ahlbäck Öberg, Shirin (2011). Kunskap och politik: mellan nonchalans och teknokrati. Svensk Juristtidning, häfte 8, sid 764-771.
- Arbetartidningen (1961). Tingstadsleden stöper i viss mån om Olskrokens ansiktsbild. Publicerad 24 maj 1961.
- Arbetet Västsverige (1967). Morgondagens genväg genom Göteborg. Publicerad 16 oktober 1967.

- Arbetet Västsverige (1971). Klart igår: Annedal rivs!. Publicerad 26 maj 1971.
- Bickerton, Christopher & Accetti, Carlo Invernizzi (2017). Populism and technocracy: opposites or complements?. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 20(2), 186-206.
- Dagens Nyheter (2020). Mattias Karlsson (SD): Vi har inte råd att vara kaxiga även om vi är störst. Publicerad online 1 januari 2020. <https://www.dn.se/nyheter/sverige/strategerna-mattias-karlsson/>
- Edström, Mats (red.) (1980). *Bevara, förnya, förbättra staden*. Arkitektföreningen Södra Sverige, SAR.
- Fastighetstidningen (2021). SD och arkitekturen – en ny front. Publicerad online 21 februari 2020. <https://fastighetstidningen.se/sd-och-arkitekturen-en-ny-front/>
- Garellick, Robert (2001). *Göteborg före grävskoporna*. Robert Garellick Förlag.
- Göteborgs-Posten (1981). Fem år sedan ockupationen av Kungstorget. Publicerad 15 november 1981.
- Göteborgs-Posten (1986). Fattiga armén har ockuperat hus i Haga. Publicerad 29 september 1986.
- Göteborgs-Posten (1988). Nästa gång blir det allvar. Publicerad 26 oktober 1988.
- Göteborgs-Posten (2018). Bygg upp husen på Skansberget igen. Publicerad online 29 maj 2018. <http://www.gp.se/1.6250295>
- Göteborgs-Posten (2018). Cwejman: Återuppbygg Göteborg!. Publicerad online 31 maj 2018. <http://www.gp.se/1.6287455>
- Göteborgs-Posten (2020). Dags att rusta upp Skeppsbron - så här vill vi att det ska se ut. Publicerad online 6 mars 2020. <http://www.gp.se/1.24884498>
- Göteborgs-Posten (2020). Alliansen och S eniga om framtiden för Skeppsbron. Publicerad online 20 mars 2020. <http://www.gp.se/1.25719675>
- Göteborgs-Posten (2020). Socialdemokraterna vill stoppa "glaslådorna" och bygga klassiskt i Göteborg. Publicerad online 28 oktober 2020. <http://www.gp.se/1.36234924>
- Göteborgs-Posten (2020). Chalmerschefen: Ett tecken i tiden att politikerna vill bygga klassiskt. Publicerad online 28 oktober 2020. <http://www.gp.se/1.36236317>
- Göteborgs-Posten (2020). S och SD sågar förslaget för Götaplatsen. Publicerad online 8 december 2020. <http://www.gp.se/1.38254545>
- Göteborgs-Posten (2020). Arkitekturen ska vara djärv - inte en pastisch på äldre ideal. Publicerad online 24 december 2020. <http://www.gp.se/1.38974272>
- Göteborgs-Posten (2021). Striden om Nya Konst rasar vidare – arkitekter slår tillbaka. Publicerad online 1 februari 2021. <http://www.gp.se/1.40682636>
- Göteborgs-Posten (2021). Politikerna vill ställa hårdare krav på gamla Smyrnakyrkan-huset. Publicerad online 31 maj 2021. <http://www.gp.se/1.48342799>
- Göteborgs-Posten (2021). Arkitekturen behöver demokratiseras. Publicerad online 7 juni 2021. <http://www.gp.se/1.40682636>

- Hjo kommun (2021). Tre Trästäder och Europa Nostra. <https://hjo.se/kommun-politik/om-hjo/tre-trastader-och-europa-nostra/> (Hämtad 1 november 2021)
- Platon (övers. 2017). *Skrifter. Bok 3. Staten*. Atlantis.
- Schönbeck, Gun (2004a). *Göteborg genom ritningar – byggande från äldre tid till 1900*. Region- och stadsarkivet i Göteborg.
- Schönbeck, Gun (2004b). *Göteborg genom ritningar – byggande under 1900-talet*. Region- och stadsarkivet i Göteborg.
- Socialdemokraterna (2020). Valfärden först. Göteborgs stads budget 2021. <https://socialdemokraternagoteborg.se/wp-content/uploads/2020/10/Socialdemokraternas-budget-for-Goteborgs-stad-2021.pdf>
- Sveriges Radio (2018). *Borås har fått tillbaka självförtroendet*. Avsnitt av programmet Stadsinspektionen, publicerat på SR:s hemsida 6 september 2019. <https://sverigesradio.se/avsnitt/1142843>
- Sveriges Television (2021). *Arkitektur för vem?*. Avsnitt av programmet Mötet, publicerat på SVT Play 18 september 2021. <https://www.svtplay.se/video/32550943/motet/motet-sasong-3-arkitektur-for-vem?info=visa>
- Tzonis, A., & Lefaivre, L. (1986). *Classical architecture: The poetics of order*. MIT Press.
- Urban Utveckling. ABC-stad. <https://urbanutveckling.se/abc-stad/> (Hämtad 1 november 2021).
- Watkin, David (2015). *A History of Western Architecture*. Laurence King Publishing.